

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

КОРПОРАТИВНІ ПРАВОВІДНОСИНИ

Монографія

Харків
«ЕКУС»
2021

УДК 347.72: 347.191.2

К66

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Харківського національного університету внутрішніх справ
(протокол № 10 від 23.12.2020 р.)*

Рецензенти:

І. В. Снасибо-Фатєєва – професор, доктор юридичних наук, член-кореспондент Національної академії правових наук України, професор кафедри цивільного права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

В. І. Борисова – професор, кандидат юридичних наук, член-кореспондент Національної академії правових наук України, завідувач кафедри цивільного права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

В. А. Васильєва – професор, доктор юридичних наук, директор навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;

І. В. Коваленко – професор, доктор юридичних наук, професор кафедри господарського права та господарського процесу Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Корпоративні правовідносини : монографія / Ю. М. Жорнокуй,
К66 С. О. Сліпченко, В. Г. Жорнокуй. – Харків : ЕКУС, 2021. – 248 с.

ISBN 978-617-7934-06-5

Монографія є результатом тривалих досліджень авторів у напрямі визначення правової природи корпоративних правовідносин та їх сутності. У праці проаналізовані сучасні теорії походження корпоративних правових зв'язків, на підставі чого доводиться їх цивільно-правова природа. Розкриваються питання видів корпоративних правовідносин, їх суб'єктного складу та об'єктів, змісту та юридичних фактів, що спрямовані на виникнення, зміну та припинення досліджуваних правових зв'язків.

Для науковців і практиків, аспірантів, слухачів магістратури та студентів юридичних навчальних закладів, а також усіх, хто цікавиться проблемами цивільного та корпоративного права.

УДК 347.72: 347.191.2

© Жорнокуй Ю. М., Сліпченко С. О.,
Жорнокуй В. Г., 2021

ISBN 978-617-7934-06-5

© Вид-во «ЕКУС», 2021

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень	4
Вступ.....	5
Розділ 1. Правова природа та сутність корпоративних правовідносин	7
Розділ 2. Види корпоративних правовідносин	49
Розділ 3. Суб'єкти корпоративних правовідносин.....	83
Розділ 4. Зміст корпоративних правовідносин.....	132
Розділ 5. Правомірні очікування як об'єкт корпоративних правовідносин	164
Розділ 6. Підстави виникнення, зміни та припинення корпоративних правовідносин	192
Висновки.....	216
Список використаних джерел	221

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

АТ –	акціонерне товариство
ВП ВС –	Велика палата Верховного Суду
ГК –	Господарський кодекс
ГПК –	Господарський процесуальний кодекс
ЄСПЛ –	Європейський Суд з прав людини
КЗпП –	Кодекс законів про працю
НКЦПФР –	Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку
ПАТ –	публічне акціонерне товариство
ПК –	Податковий кодекс
ПрАТ –	приватне акціонерне товариство
ТДВ –	товариство з додатковою відповідальністю
ТОВ –	товариство з обмеженою відповідальністю
ЦК –	Цивільний кодекс
ЦПК –	Цивільний процесуальний кодекс

ВСТУП

Реформування українського цивільного законодавства, що розпочалося ще в 90-х роках минулого сторіччя триває і дотепер, було широкомасштабним та пройшло декілька етапів. Воно стосувалося і суб'єктного складу цивільних правовідносин, і їх об'єктів з різноманітним правовим режимом, і підходів до захисту та відповідальності, тобто основоположних і фундаментальних для цивілістики концептів. Одним з них було запровадження в українському законодавстві принципово нового підходу до видів та організаційно-правових форм юридичних осіб з появою в нашому бутті корпоративних організацій.

Згодом виявляються особливості правовідносин з такими організаціями та проводяться їх дослідження задля виявлення їхньої специфіки та покращення стану регулювання. У зв'язку з існуванням низки проблемних питань корпоративних правовідносин у правозастосовній діяльності чи понять і категорій, які не мають однозначного тлумачення у цивілістичній науці та судовій практиці, виникла потреба на теоретичному рівні зробити спробу їх окреслення. Саме з'ясуванню правової природи, сутності, видів, суб'єктного та об'єктного складу, змісту та підстав, за яких виникають корпоративні правовідносини, присвячена ця монографія.

Першою в досліджуваній тематиці на теренах вітчизняної цивілістики була монографія, а згодом дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук І. В. Спасибо-Фатєєвої, а через декілька років оприлюднено наукові праці О. Р. Кібенко, яка також захистила докторську дисертацію з господарського права. Ці питання привертали увагу науковців як у широкому спектрі характеристики всіх юридичних осіб (І. М. Кучеренко), так і в окремих аспектах (В. М. Кравчук).

Починаючи з 2015 року, взагалі тематика корпоративних правовідносин постає однією з актуальних у наукових колах. Публікується низка монографічних досліджень: у 2015 році – «Корпоративні конфлікти в акціонерних товариствах: цивільно-правовий аспект» (Ю. М. Жорнокуй – один з авторів цієї монографії), «Теоретичні проблеми правового регулювання корпоратив-

них відносин в Україні» (І. В. Лукач), у 2017 році – «Непідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права: теоретичний та практичний аспекти» (О. І. Зозуляк), «Підприємницькі юридичні особи приватного права як суб'єкти цивільних правовідносин» (А. В. Зеліско), у 2018 році – «Захист корпоративних прав: проблеми теорії і практики» (О. В. Бігняк), «Корпоративні права та корпоративні паї (частки)» (А. В. Смітюх). За редакцією професора В. А. Васильєвої виходить у світ серія монографій «Корпоративне право Австрії та України» (2015 р.), «Корпоративне право Польщі та України» (2016 р.) та «Корпоративне право України: проблеми теорії та практики» (2017 р.), а за редакцією професора І. В. Спасибо-Фатєєвої збірка статей «Очерки права компаній», в якій взяли участь провідні фахівці-корпоративісти з України та інших країн світу (2019 р.).

Багато було захищено й кандидатських дисертацій з корпоративної тематики, що саме по собі свідчить про її затребуваність як цивілістичною наукою, так і практикою. І це зумовлено об'єктивними потребами з огляду на доволі проблемний рух щодо регулювання корпоративних відносин у законодавчій сфері, у внутрішніх актах та, як наслідок, появу величезної кількості корпоративних судових спорів.

Поєднання у монографії теоретичних і практичних аспектів сприятиме опануванню нормативно-правового матеріалу у сфері корпоративних правовідносин, навичок пошуку та вирішення проблемних правових ситуацій, методами правозастосування.

Автори вдячні рецензентам цієї монографії – знаним науковцям у тематиці юридичних осіб та правовідносин за їх участю – доктору юридичних наук, професору, член-кореспонденту Національної академії правових наук України *Інні Валентинівні Спасибо-Фатєєвій*, доктору юридичних наук, професору *Валентині Антонівні Васильєвій*, кандидату юридичних наук, професору, член-кореспонденту Національної академії правових наук України *Валентині Іванівні Борисовій* та доктору юридичних наук, професору *Ірині Володимирівні Коваленко* за висловлені зауваження, цінні поради та підтримку в підготовці цієї монографії.

Автори сподіваються, що ті ідеї, які висловлюються в цій монографії, будуть підтримані й дозволять матеріалізувати запропоновані засоби, спрямовані на зміну корпоративної дійсності на краще – побудувати таке корпоративне середовище, яке було б привабливим для інвестора, що вкладає свій капітал в українські корпоративні організації, тим самим піднімаючи економічний рівень країни та її рейтинг серед країн світу.

У монографії проаналізовано вітчизняне законодавство станом на 01 грудня 2020 року.

РОЗДІЛ 1

ПРАВОВА ПРИРОДА ТА СУТНІСТЬ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Ключовим для розуміння поняття корпоративного права є питання про з'ясування категорії «корпоративні правовідносини», а не визначення поняття «корпорація». Наше бачення ґрунтується на тому, що корпорації мають досліджуватися в рамках учень про суб'єктів корпоративних відносин, але не варто зводити виключно вчення про корпорацію до наукових дискусій про корпоративні правовідносини.

Відповідно до ч. 3 ст. 167 ГК України під корпоративними відносинами маються на увазі відносини, що виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав. Проте чи має наведена норма всеосяжний характер, що дозволяє нам з'ясувати сутність таких правових зв'язків? Навряд чи на це запитання можна дати ствердну відповідь.

Суспільні відносини є об'єктом галузевого законодавства, входять до предмета дослідження відповідної галузевої науки, до предмета конкретної навчальної дисципліни. Проте галузі права й галузеві науки, з необхідністю використовуючи напрацьовані теорією права категорії, розвивають і конкретизують їх для потреб власного поняттєвого апарату. І навіть якщо, скажімо, про предмет цивільного права до цього часу ведуться дискусії та не існує єдиної думки, то щодо корпоративних відносин слід визнати недостатню глибину їх дослідження (у низці випадків лише зазначається їх існування).

Питання, пов'язані з поняттям корпоративних правовідносин, є не менш дискусійними у цивілістиці та господарському праві, ніж про-

блеми предмета правового регулювання, і напряду пов'язані з ним¹. Невипадково О. С. Йоффе вказував, що проблема правовідношення – одна з найбільш складних і водночас найменш досліджених проблем правової науки². Звідси, варто підтримати думку про те, що у ситуації, коли відсутній універсальний загальнотеоретичний підхід до розуміння правовідносин, на галузевому рівні їх дослідження невідворотним є зіткнення різних точок зору в арифметичній прогресії, а на рівні конкретних правових інститутів – у геометричній. Проте дослідження корпоративних правовідносин мають ґрунтуватися на загальнотеоретичних розробках з цього питання³.

Родоначалником теорії корпоративних відносин вважається німецький правник О. ф. Гірке, який першим звернув увагу на особливості правовідносин, одним із суб'єктів яких була німецька корпорація. Зокрема, автор запропонував поділ корпоративних правовідносин на дві групи. У рамках першої – корпорація, наділена якостями реально існуючого суб'єкта права, здійснювала належні їй права та виконувала юридичні обов'язки. Друга група – охоплювала врегульовані нормами права суспільні відносини, що виникали між корпорацією та її учасниками (членами), у рамках яких не мало місця здійснення корпорацією владних функцій щодо своїх учасників (членів). Варто зауважити, що виділення О. ф. Гірке першої групи правовідносин мало історичні передумови та обумовлювалося прагненням підкреслити особливу роль німецької корпорації як реально існуючо-

¹ Невипадково С. С. Алексеев зазначав, що відоме пояснення особливої уваги до корпоративних норм можна знайти лише в тому, що у сфері господарського життя така рубрикація є необхідною у зв'язку з укрупненням господарюючих суб'єктів, ускладненням їх структури. Навіть мале або середнє підприємство відрізняється особливою структурою, побудовою своєрідних організаційних порядків і правил. Такого роду проблематика значно збільшується щодо великих підприємств – фірм, комбінатів, корпорацій // Алексеев С. С. Собрание сочинений. В 10 т. [Справоч. том]. Том 4: Линия права. Концепция: Сочинения 1990-х – 2009 годов. Москва : Статут, 2010. С. 423.

² Йоффе О. С. Избранные труды по гражданскому праву: Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права». Москва : Статут, 2000. С. 508.

³ Спасибо-Фатеева И. В. Акционерные общества: корпоративные правоотношения. Харьков : Право, 1998. С. 22.

го, а не фіктивного суб'єкта. Звідси, всі правовідносини за участю німецьких корпорацій були класифіковані та досконало проаналізовані.

В сучасній юридичній літературі висловлена думка, що низка суспільних відносин, наділених певними ознаками, будучи врегульованими нормами права, визнаються корпоративними правовідносинами. У зв'язку з чим суспільні відносини, які піддані правовому регулюванню, існують уже не самі по собі, а лише як економічний зміст, утілений у правову форму. Звідси, корпоративними можуть бути лише правовідносини, які є результатом правового регулювання соціальних взаємозв'язків у рамках корпорації. Називати корпоративними відносинами фактичні суспільні відносини принаймні не зовсім коректно, оскільки такий підхід призведе до змішування правової форми та економічного змісту. Це те ж саме, що називати зобов'язальними або речовими відносинами фактичні суспільні відносини, які не набули правової форми¹.

Водночас, відповідно до іншого підходу, пропонується виділяти два види відносин: фактичні суспільні відносини та правовідносини, що є ідеальною моделлю поведінки суб'єктів суспільного відношення, за допомогою і з опосередкуванням якої правова норма впливає на суспільні відносини. Правова норма конкретизується у правовідносинах². Вказаний підхід неодноразово піддавався критиці через те, що замість установлення сутності правовідносин він породжує численні додаткові запитання, не даючи на них чіткої відповіді. Основним недоліком наведеного підходу є штучне роз'єднання правовідносин і реального суспільного відношення. Отже, про правовідносини як результат правового регулювання можна говорити, лише підсумовуючи таке регулювання.

Безвідносно до того, що слід розуміти під корпорацією, очевидним є те, що лише за наявності коректного генерального розуміння цих

¹ Ломакин Д. В. Корпоративные правоотношения: общая теория и практика ее применения в хозяйственных обществах. Москва : Статут, 2008. С. 29.

² Больш детально див.: Братусь С. Н. Право и хозяйственный механизм. *Правоведение*. 1993. №4. С. 33; Толстой Ю. К. К теории правоотношения. Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1959. С. 31.

відносин можливе правильне розв'язання приватних питань, причому як при формуванні законодавчої політики, так і в ході вирішення конкретних практичних ситуацій¹. У дослідницькій сфері з питання визначення правової природи корпоративних правовідносин існує не просто відсутність узгоджених позицій, а скоріше слабкі «позиційні бої», які в будь-який момент можуть перерости у серйозні теоретичні зіткнення. Наслідком наведеного стало прагнення значної кількості науковців напрацювати власне бачення категорії «корпоративні правовідносини» з різним розумінням їх ознак, правової природи та видової гами.

Основна розбіжність у наукових підходах, що існують в юридичній літературі, криється в наявності широкого та вузького розуміння корпоративних правовідносин. Пропонуючи їх *широке розуміння*, фахівці виходять з розуміння корпорації як юридичної особи та за основу дослідження беруть не лише внутрішні відносини, але й так звані «зовнішні» відносини корпорації як юридичної особи². Основою такого підходу є вказівка на те, що в широкому розумінні корпоративними правовідносинами вважаються будь-які правовідносини, де учасником виступає корпорація як організаційно-правова форма юридичної особи, що здійснює підприємницьку діяльність³, тобто як

¹ Степанов Д. И. От субъекта ответственности к природе корпоративных отношений. *Вестник Высшего арбитражного суда Российской Федерации*. 2009. № 1. С. 25.

² Теорія корпоративних правовідносин у широкому розумінні виникла внаслідок вивчення статусу і внутрішньої структури так званої німецької корпорації, яка із самого початку протиставлялася римській корпорації, що ототожнювалася з будь-яким суб'єктом права, наділеним правами юридичної особистості. Німецька корпорація також визнавалася юридичною особою, проте мала особливу внутрішню структуру. Як зазначав М. С. Суворов, між учасниками (членами) римської корпорації не існувало жодних правових зв'язків, відмінних від тих, які могли бути встановлені між суб'єктами, організованими в одне ціле. У німецькій корпорації, навпаки, між учасниками (членами) можна було віднайти існування особливих внутрішніх правовідносин, обумовлених участю (членством) в корпорації // Суворов Н. С. Об юридических лицах по римскому праву. Москва : Статут, 2000. С. 102–105.

³ Ковалишин О. Р. Корпоративний спір: характерні особливості та класифікація. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: зб. наук. ст. / Юрид. ін-т Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника; [редкол.: В. А. Васильєва (голов. ред.) та ін.]*. Івано-Франківськ : Юрид. ін-т Прикарпат. ун-ту, 2009. Вип. 21. С. 115; Корпоративное право : учеб. для студентов вузов, обучающихся по направлению «Юриспруденция» / отв. ред. И. С. Шиткина. Москва : Волтерс Клувер, 2007. С. 18–19.

правовідносини, що виникають усередині корпорації, так і поза нею, пов'язані з участю (діяльністю) корпорації¹ (податкові, трудові, житлові, земельні, підприємницькі тощо). Цей аспект пов'язаний з державним регулюванням створення та діяльності корпорацій (наприклад, регулюванням емісії цінних паперів, афілійованості господарських товариств тощо).

Позитивно оцінюючи намагання прихильників указанного підходу визначити загалом правове становище корпоративної організації як учасника будь-яких правових зв'язків, слід зауважити, що широке розуміння корпоративних правовідносин виходить за межі з'ясування їх сутності. Адже варто брати до уваги не будь-які правові зв'язки корпорації, а правові відносини щодо організації функціонування корпоративної організації як цілісного організму, який об'єднує її учасників.

Корпоративні ж правовідносини у *вужькому розумінні* – це правовідносини, що виникають у зв'язку з діяльністю учасників (акціонерів, членів) корпорації в управлінні шляхом участі у загальних зборах, контролю учасників діяльності корпорації й одержання інформації про її діяльність². Якщо взяти до уваги наведене визначення, виникає питання щодо віднесення самої корпоративної організації до складу учасників корпоративних відносин, оскільки про неї взагалі не згадується. У контексті такого розуміння досліджуваних правовідносин не все так однозначно у правовій літературі. Зокрема, є думка, що всі внутрішні відносини у корпоративній організації не зводяться до корпоративних відносин³.

¹ Корпоративное право: учебник для юридических вузов / В. В. Гуцин, Ю. О. Порошкина, Е. Б. Сердюк. Москва : Эксмо, 2006. С. 119.

² Ковалишин О. Р. Корпоративний спір: характерні особливості та класифікація. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України* : зб. наук. ст. / Юрид. ін-т Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаніка ; [редкол. : В. А. Васильєва (голов. ред.) та ін.]. Івано-Франківськ : Юрид. ін-т Прикарпат. ун-ту, 2009. Вип. 21. С. 115; Корпоративное право : учебник для юридических вузов / В. В. Гуцин, Ю. О. Порошкина, Е. Б. Сердюк. Москва : Эксмо, 2006. С. 119.

³ Козлова Н. В. Правосубъектность юридического лица. Москва : Статут, 2005. С. 120; Степанов П. В. Корпоративные отношения в коммерческих организациях как составная часть предмета гражданского права: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. Москва, 1999. С. 9.

Аналіз широкого та вузького розуміння корпоративних правовідносин свідчить про те, що за основу їх розуміння береться суб'єктний склад та коло відносин, в яких беруть участь такі особи. При цьому варто розуміти, що без існування корпорації не можна взагалі вести мову про корпоративні правові зв'язки. Отже, наочно бачимо значний недолік вузького розуміння досліджуваних відносин – відсутність мови про корпорацію як учасника корпоративних відносин. Проте, й дещо варто звузити надто «всеосяжний» підхід широкого розуміння корпоративних правовідносин, учасниками якого слід визначати корпорацію та її учасників, але брати до уваги не всі правові зв'язки корпорації як юридичної особи, а виключно ті, які стосуються організації її функціонування як основи забезпечення здійснення її учасниками корпоративних прав та виконання ними корпоративних обов'язків.

Проте не лише широке чи вузьке розуміння корпоративних правовідносин заважає з'ясувати їх правову природу. Таким «каменем спотикання» варто визнати й різні підходи щодо наповнення самої досліджуваної конструкції.

Так, окремими вченими за основу береться *суб'єктний склад* корпоративних правовідносин – вказується, що вони: виникають між засновником (учасником) юридичної особи та самою юридичною особою у результаті реалізації ним засновницьких прав, а також відносини між учасниками, що впливають з укладеного установчого договору¹; пов'язані з організацією та діяльністю корпорації (господарського товариства), складаються між самою корпорацією, її учасниками, а також органами управління корпорації².

Інші вчені виникнення таких правових зв'язків пов'язують виключно зі *створенням корпорації та врегулюванням нормами права*. Зокрема, це суспільні відносини, що виникають у зв'язку зі створен-

¹ Корпоративне право України : підручник / В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатєєва [та ін.] ; за заг. ред. В. В. Луця. Київ : Юрінком Інтер, 2010. С. 159.

² Гурєєв В. А. Проблемы защиты прав и интересов акционеров в Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Моск. гос. индустр. ун-т. Москва, 2007. С. 16–17.

ням юридичних осіб та участю в їх діяльності; корпоративні правовідносини – це корпоративні відносини, врегульовані нормами права¹.

Треті – пов’язують їх з процесом *здійснення корпоративних прав*. Наприклад, корпоративні правовідносини – це врегульовані нормами права суспільні відносини, що виникають виключно між суб’єктами корпоративних правовідносин у процесі здійснення корпоративних прав і корпоративного управління². Також пропонується корпоративні правовідносини розглядати як відносини, що виникають у рамках корпорації у зв’язку з придбанням, здійсненням, а іноді й захистом корпоративних прав³.

Четверті – з *правовою природою* корпоративних відносин. Так, за своїм галузевим походженням такі правовідносини є цивільно-правовими, частина з яких має майновий характер, а інші – немайновий характер, але пов’язаний з майном⁴. Вони, маючи всі риси та ознаки, характерні для правовідносин, мають ті ж особливості, що обумовлені віднесенням їх до цивільних правовідносин, і специфікою, визначеною їх корпоративною сутністю⁵.

П’яті з визначенням їх як *відносин з управління* приватним майном корпорацій (компаній), які складаються під час управління господарськими товариствами, мають майновий характер і ґрунтуються на внесенні учасниками компаній певного майнового внеску в їхній капітал⁶.

Отже, виникає потреба у проведенні дослідження правової природи корпоративних правовідносин з метою віднесення їх до певно-

¹ Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики. Київ : Істина, 2005. С. 7.

² Лукач І. В. Теоретичні проблеми правового регулювання корпоративних відносин в Україні : монографія. Київ : Ліра-К, 2015. С. 117.

³ Ломакин Д. В. Корпоративные правоотношения: общая теория и практика ее применения в хозяйственных обществах. Москва : Статут, 2008. С. 5.

⁴ Глузь Н. С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2000. С. 4.

⁵ Спасибо-Фатеева И. В. Акционерные общества: корпоративные правоотношения. Харьков : Право, 1998. С. 24.

⁶ Гражданское право: учеб. в 2 т. Т. 1 / отв. ред. проф. Е. А. Суханов. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : БЕК, 2000. С. 74.

го різновиду правових зв'язків. Існують три основні підходи до визначення місця корпоративних правовідносин, за якими вони є: 1) господарськими; 2) комплексними та 3) цивільними¹.

Представники науки *господарського права* обстоюють позицію про домінування у корпоративних відносинах господарського елементу з таких міркувань: поєднання в таких відносинах елементів майнового та організаційного характеру; виникнення корпоративних відносин не лише між самостійними суб'єктами права, а й між органами товариства (якщо йдеться про холдингову компанію – між органом управління холдингової компанії та дочірнього підприємства); побудова корпоративних відносин за вертикаллю², тобто, за принципом влади та підпорядкування; їх правове регулювання має здійснюватися нормами господарського права³. Наведені аргументи підтримують В. А. Гурєєв, І. В. Лукач, Д. І. Погрібний⁴.

¹ Деякі сучасні вчені, визнаючи існування названих правовідносин, не відносять їх до цивільно-правових. Наприклад, В. П. Мозолін зазначає, що включення у ЦК РФ корпоративних відносин по суті означає поширення цивільного законодавства на внутрішні корпоративні відносини, які по своїй юридичній природі взагалі не можуть бути предметом цивільного права // Мозолін В. П. Роль гражданского законодательства в регулировании комплексных имущественных отношений. *Журнал российского права*. 2010. № 1. С. 26–31. Учений пропонує вживати щодо внутрішніх відносин господарських товариств назву «внутрішні інвестиційно-партнерські відносини», пояснюючи це тим, що слово «внутрішні» означає відносини у середині господарського товариства; «інвестиційно» – інвестиції у формі внесків учасників у складений або статутний капітал; «партнерські» – відносини партнерів (інвесторів) між собою і їх участь у сфері управління спільними справами товариства. На думку вченого, ми маємо справу з процесом формування нової галузі права, що регулює суспільні відносини поряд із трудовим правом, у фінансово-економічній сфері життя сучасного суспільства.

² Вінник О. М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення: монографія. Київ : Атіка, 2003. С. 134.

³ Щербина В. С. Суб'єкти господарського права: монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 236.

⁴ Гурєєв В. А. Проблемы защиты прав и интересов акционеров в Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Моск. гос. индустр. ун-т. Москва, 2007. С. 9; Лукач І. В. Теоретичні проблеми правового регулювання корпоративних відносин в Україні : монографія. Київ : Ліра-К, 2015. С. 107; Погрібний Д. І. Корпоративні права держави: поняття, підстави виникнення, механізм реалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2008. С. 11.

Основним аргументом «господарників» є те, що пояснити правову природу корпоративних відносин із цивілістичних позицій виявляється доволі складною справою¹. Річ у тому, вважає І. В. Лукач, що корпоративним відносинам притаманні як зобов'язальні властивості, так і майнові. До того ж, значну частину корпоративних відносин становлять управлінські відносини, що не охоплюються концепцією традиційних цивільних правовідносин². У свою чергу В. А. Гурєєв зауважує, що суб'єктивні права акціонера утворюють самостійну групу прав, які не стосуються напряму і не ототожнюються лише з речовими чи зобов'язальними правами³. Цікавим у контексті вивчення природи корпоративних правовідносин є те, що вказані науковці беруть за основу виключно майновий зріз корпоративних правових зв'язків та чомусь доповнюють його «зобов'язальними властивостями» (які й так є майновими) або «не ототожнюють лише з речовими чи зобов'язальними правами» (які є лише одними з елементарних корпоративних прав).

Представники науки цивільного права аргументують свою позицію тим, що для регулювання корпоративних відносин застосовується метод юридичної рівності⁴. На думку І. В. Лукач, застосування саме такого методу є не зовсім вдалим для корпоративних відносин, де інтереси меншості підпадають під контроль більшості. При цьому таку більшість можуть становити як учасники, так і органи, що управляють товариством шляхом спрямування організації та контролю⁵.

Зазначається, що прихильники «господарської» природи корпоративних відносин відстоюють наступні основні тези, які, на їх

¹ Щербина В. С. Суб'єкти господарського права : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 234.

² Лукач І. В. Теоретичні проблеми правового регулювання корпоративних відносин в Україні : монографія. Київ : Ліра-К, 2015. С. 103.

³ Гурєєв В. А. Проблемы защиты прав и интересов акционеров в Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Моск. гос. индустр. ун-т. Москва, 2007. С. 9.

⁴ Корпоративне право України : підруч. / В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатєєва [та ін.] ; за заг. ред. В. В. Луця. Київ : Юрінком Інтер, 2010. С. 10.

⁵ Лукач І. В. Теоретичні проблеми правового регулювання корпоративних відносин в Україні : монографія. Київ : Ліра-К, 2015. С. 103.

думку, спростовують «цивілістичність» досліджуваних правових зв'язків: 1) у ЦК України відсутнє зазначення поняття «корпоративні права», а у ГК України вони передбачені, з чого випливає, що вони є господарсько-правовими і 2) корпоративні відносини містять елементи влади та підкорення, що унеможлиблює їх бачення як цивільно-правових¹.

Отже, основними аргументами представників науки господарського права щодо визнання господарсько-правової природи корпоративних відносин є: 1) їх врегулювання нормами господарського права; 2) поєднання в таких відносинах елементів майнового, організаційного та управлінського характеру; 3) виникнення корпоративних відносин не лише між самостійними суб'єктами права, а й між органами товариства; 4) побудова корпоративних відносин за вертикаллю; 5) застосування методу юридичної рівності є не зовсім вдалим для корпоративних відносин, де інтереси меншості підпадають під контроль більшості; 6) належністю корпоративних підприємств до суб'єктів господарювання та відповідно – складових елементів господарської системи країни тощо².

Водночас деякі представники науки цивільного права вважають корпоративні відносини *комплексними*. Зокрема, В. М. Кравчук зазначає, що корпоративні відносини не є ні зобов'язальними, ні речовими. Спроби «втиснути» їх в один з відомих видів цивільних відносин – речових або зобов'язальних – є неправильними у своїй основі³. Правова природа корпоративних відносин, продовжує автор, не може і не має пояснюватися лише з позиції теорії цивільного права. Окремі відносини, що входять до структури корпоративних, є зобов'язальними (наприклад, відносини по сплаті внесків до статутного фонду), а тому і цивільними, окремі – управлінськими (наприклад, відносини по скликанню і проведенню загальних зборів

¹ Спасибо-Фатєєва І. В. Цивілістика: на шляху формування доктрин : вибр. наук. пр. Харків : Золоті сторінки, 2012. С. 137.

² Більш детально див.: Корпоративне право : навч. посіб. / О. В. Гарагонич, С. М. Грудницька, Л. М. Дорошенко [та ін.] ; за заг. ред. О. В. Гарагонича, С. М. Грудницької, Л. М. Дорошенко. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : АртЕк. 2018. С. 21–23.

³ Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики. Київ : Істина, 2005. С. 8.

учасників), окремі – трудовими (наприклад, відносини між головою виконавчого органу і товариством), окремі – фінансовими (наприклад, відносини з емісії цінних паперів). Виходячи з викладеного, автор робить висновок, що правова природа корпоративних відносин не може бути визначена з огляду на їх комплексний зміст. На думку вченого, правова природа окремих видів корпоративних відносин може мати *зобов'язальний, управлінський, трудовий, фінансовий та інший характер*¹.

Третім підходом у поясненні правової природи корпоративних відносин є визнання їх *різновидом цивільних правовідносин*². Зауважимо, що в цивільно-правовій природі корпоративних відносин навряд чи можна серйозно сумніватись. Їх суб'єктами є виключно суб'єкти цивільного права, а самі відносини, що виникають між учасниками корпорацій, а також між ними та корпораціями, безумовно відповідають всім ознакам відносин, що складають предмет цивільного права.

ЦК України не містить вичерпного переліку суспільних відносин, що регулюються нормами цивільного права, тому за будь-якими правовідносинами, які мають ознаки цивільних, варто визнавати цивільно-правову природу. Вважаємо, що корпоративні правовідносини як правові відносини мають цивільно-правову природу. В юридичній

¹ Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики. Київ : Істина, 2005. С. 9.

² Басин Ю. Г. Избранные труды по гражданскому праву / сост., вступ. ст. И. П. Грешникова. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2003. С. 154–186; Жорнокуй В. Г. Корпоративні відносини як складова предмету цивільного права. *Підприємство, господарство і право*. 2011. №9. С. 19–22; Жорнокуй Ю. М. Правова природа корпоративних відносин: сучасний етап розвитку доктрини. *Спогади про Людину, Вченого. Цивіліста-епоху (до 85-річчя від Дня народження академіка Ярославни Миколаївни Шевченко)*; за заг. ред. Р. О. Стефанчука. Київ : АртЕк, 2017. С. 92–107; Качалова А. В. Осуществление и защита прав участников хозяйственных обществ при реорганизации. Москва : Инфотропик Медиа, 2013. С. 34; Ломакин Д. В. Корпоративные отношения и предмет гражданско-правового регулирования. *Законодательство*. 2004. №5. С. 58–64; Спасибо-Фатеева И. В. Акционерные общества: корпоративные правоотношения. Харьков : Право, 1998. С. 30–31; Суханов Е. А. О предмете корпоративного права. *Актуальные проблемы частного права: Сб. ст. к юбилею П. В. Крашенинникова*: Москва – Екатеринбург, 21 июня 2014 г. / отв. ред. Б. М. Гонгалов, В. С. Ем. Москва : Статут, 2014. С. 232.

літературі зазначено, що цивільні правовідносини мають низку особливостей, які сукупно дають можливість відокремити їх від інших видів правовідносин¹. Визнання корпоративних правовідносин цивільними ґрунтується на тому, що вони як правовідносини є конкретним суспільним зв'язком, оскільки виникають між їх учасниками, які мають суб'єктивні права та обов'язки, здійснення яких забезпечується можливістю застосування державного примусу.

Застосування методу децентралізації (координації) під час регулювання корпоративних правовідносин виражається безпосередньо в тому, що право виходить з визнання рівності, автономії волі та майнової самостійності учасників таких правових зв'язків. Звідси, корпоративні правовідносини мають низку таких особливостей, як: юридична рівність їх учасників та відсутність елементів влади і підпорядкування однієї сторони іншій стороні; їх учасники мають автономію волевиявлення та можуть здійснювати суб'єктивні права на власний розсуд; їх учасники у майновому розумінні є самостійними; такі правовідносини можуть бути захищені специфічними цивільно-правовими (корпоративними) способами захисту.

Як і будь-які правовідносини, корпоративні правовідносини – це відносини, врегульовані нормами права. Однак крім правової урегульованості, в них значну роль відіграють внутрішні корпоративні норми. Останні мають свої особливості, що полягають, по-перше, у тому, що *вони ніби синтезують волю держави й корпоративної організації.* По-друге, *вони ухвалюються самою корпорацією* (наприклад, загальними зборами акціонерів) і *діють лише в її межах.* По-третє, *корпоративними нормами конкретизується загальна норма щодо специфіки конкретної корпорації.* За допомогою внутрішніх документів закріплюються корпоративні права, що надаються кожному учаснику (акціонеру) на участь в управлінні, на одержання дивідендів, на інформацію тощо². Законодавець, не регулюючи ці

¹ Цивільне право: підручник: у 2 т. Т. 1 / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін. ; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Харків : Право, 2011. С. 99.

² Спасибо-Фатєєва І. В. Акціонерные общества: корпоративные правоотношения. Харьков : Право, 1998. С. 24.

відносини в достатньому ступені, надав можливість самим корпораціям за допомогою прийняття ними власних внутрішніх документів урегулювати їх належним чином.

Рівність учасників корпоративних правовідносин і відсутність елементів влади та підпорядкування однієї сторони іншій стороні. Зауважимо, що найголовнішим аргументом, який наводиться в літературі та не дозволяє віднести корпоративні відносини до цивільних, є доведення нерівності їх суб'єктів, відсутність у них автономії волі, розгляд таких правовідносин не як відносин координації, а як відносин субординації¹. З цим погодитися не можна, як і взагалі з підходом про наявність у корпоративних відносинах владних елементів та про подавлення волі їх учасників. І. В. Спасибо-Фатєєва зазначає, що це поверховий погляд, без урахування глибинних засад цих відносин. Річ у тому, продовжує вчена, що учасники завжди мають вибір, як їм поводитись. Підкорення ж виникає там і тоді, де і коли особи вибору не мають².

Наскільки ж насправді правомірною є характеристика корпоративних відносин як відносин влади та підпорядкування, виходячи з того факту, що рішення, які приймаються органами корпорації відповідно до їх повноважень, є обов'язковими для її учасників? Вважаємо, що на це питання варто дати негативну відповідь. Зауважимо, що юридичну рівність суб'єктів відносин не можна визначати виходячи лише з того, що один з них може давати іншому обов'язкові вказівки. В іншому випадку значна частина цивільних відносин, щодо природи яких ні у кого не виникає сумнівів, може бути охарактеризована як відносини влади і підпорядкування.

Коли ми говоримо про рівність учасників корпоративних відносин, мова йде про юридичну, а не про фактичну чи економічну рівність. На думку А. С. Довгерта, сама юридична рівність полягає

¹ Див. наприклад: Шиткіна И. С. Холдинги: правовое регулирование и корпоративное управление : научно-практическое издание. Москва : Волтерс Клувер, 2006. С. 142.

² Корпоративне управління : монографія / І. Спасибо-Фатєєва, О. Кібенко, В. Борисова ; за ред. проф. І. Спасибо-Фатєєвої. Харків : Право, 2007. С. 202; Спасибо-Фатєєва І. В. Цивілістика: на шляху формування доктрин : вибр. наук. пр. Харків : Золоті сторінки, 2012. С. 138–139.

у відсутності примусової влади одного учасника відносин над іншим¹. Отже, доречним є твердження Р. А. Майданика про те, що учасник господарського товариства, іншого корпоративного утворення (безпосередньо кооперативу) не має примусової влади щодо корпорації². Отже, вплив одного учасника корпоративних відносин на іншого сам по собі обумовлює їх правове становище. При формальній рівності прав усіх учасників можливість впливу одного або кількох з них на діяльність корпорації обумовлена механізмами участі в органах управління останньої. Звідси, цей вплив не є безпосереднім виявом влади однієї особи над іншою, лінійним правовим зв'язком між ними, як це відбувається в адміністративних правовідносинах. Це принципово відрізняє корпоративні відносини від адміністративних і не робить їх владними³.

Щодо відсутності елементів влади та підпорядкування однієї сторони другій стороні у корпоративних відносинах, варто згадати позицію О. С. Йоффе, який вважав, що рівність суб'єктів цивільних правовідносин обумовлюється не функцією, яка покладається на них у конкретному правовідношенні, а їх загальним цивільно-правовим статусом. Відповідно, юридичний статус суб'єктів відносин влади та підпорядкування (адміністративних, за термінологією фахівця) визначається не характером їх прав та обов'язків, а тим загальним становищем, яке вони займають у сфері публічного права і за яким між ними встановлюються конкретні юридичні відносини. І якщо такого ми не бачимо у цивільних правовідносинах, підсумовує цивіліст, то це пояснюється різним суб'єктним складом обох видів правовідносин⁴.

¹ Довгерт А. С. Вклад профессора Н. С. Кузнецовой в развитие цивилистической доктрины в Украине. *Гражданское общество и развитие гражданского права* : сб. ст. к юбилею докт. юрид. наук, проф. Н. С. Кузнецовой / отв. ред. Р. А. Майданик и Е. В. Кохановская. Киев : Юридическая практика, 2014. С. 36.

² Майданик Р. А. Неимущественные оборотоспособные правоотношения как предмет гражданского права Украины. *Альманах цивилистики* : сб. ст. Вып. 1; под ред. Р. А. Майданика. Киев : Правова єдність, 2008. С. 50.

³ Спасибо-Фатєєва І. В. Цивілістика: на шляху формування доктрин : вибр. наук. пр. Харків : Золоті сторінки, 2012. С. 140.

⁴ Йоффе О. С. Избранные труды по гражданскому праву: Из истории цивилистической мысли. *Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права»*. Москва : Статут, 2000. С. 539–540.

Як підкреслює В. С. Єм головною особливістю правового регулювання корпоративних відносин є поєднання принципу юридичної рівності суб'єктів з принципом підпорядкування. Специфічною ознакою корпоративного відношення є той факт, що самостійні залежні один від одного у цивільному обороті суб'єкти, вступаючи у правовідносини корпоративного характеру, можуть безпосередньо впливати на формування волі контрагента. Реалізуючи свої корпоративні права, члени корпорації беруть участь в управлінні юридичною особою¹.

Суб'єкти, вступаючи у корпоративні відносини, виступають як рівні, вільні, неконсолідовані особи. З цих позицій такі відносини ґрунтуються на реалізації суб'єктами-учасниками їх рівних економічних статусів. Така реалізація може передбачати і «нерівність» суб'єктів, що має характеризуватися як відносна, оскільки вона «народжується» з погодження волі учасників корпоративних відносин². Як наслідок, у корпоративних відносинах завдяки цивільно-правовому регулюванню відбувається такий розподіл прав і обов'язків, за яким учасник, чиї права якимось обмежені, одержує за це зустрічне задоволення у вигляді відповідного права³. Наведений підхід критикується, оскільки назвати це обмеженням права акціонера-власника привілейованих акцій порівняно з власником простих акцій неправильно – це різні статуси учасників корпоративних відносин⁴.

Так, учасники корпоративних правовідносин мають рівні права, що надаються частками (акціями), у т. ч. й право на захист порушеного, оспорюваного або невизнаного суб'єктивного права та/або інтересу. Зокрема, незалежно від кількості належних часток (акцій), учасник (акціонер), який не був повідомлений (повідомлений нена-

¹ Гражданское право : учеб. в 2 т. Т. 1 / отв. ред. проф. Е. А. Суханов. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : БЕК, 1998. С. 103.

² Пахомова Н. Н. Место корпоративных отношений в предмете гражданско-правового регулирования. *Цивилистические записки* : межвуз. сб. науч. тр. Вып. 4. Москва : Статут ; Екатеринбург : Институт частного права, 2005. С. 94.

³ Пахомова Н. Н. Основы теории корпоративных отношений (правовой аспект) : монография. Екатеринбург : Налоги и финансовое право, 2004. С. 69–70.

⁴ Корпоративне управління : монографія / І. Спасибо-Фатеева, О. Кібенко, В. Борисова ; за ред. проф. І. Спасибо-Фатеевої. Харків : Право, 2007. С. 200.

лежним чином) про проведення загальних зборів товариства, має право звернутися до суду про визнання недійсними рішень прийнятих під час їх проведення. При цьому законодавство не ставить учасника (акціонера) у залежність від кількості належних йому часток (акцій). Йдеться про учасників (акціонерів), яким, відповідно до корпоративного законодавства та порядку денного загальних зборів, надається право брати участь у їх роботі та проголосувати на власний розсуд.

Отже, рівність суб'єктів корпоративних правовідносин навряд чи викличе у когось сумнів. Деякі з таких суб'єктів, даючи для інших обов'язкові вказівки, здійснюють тим самим свої суб'єктивні права, а не владні повноваження, обумовлені їх статусом. Відмова від виконання цих вказівок є порушенням суб'єктивного цивільного права, що може бути захищене в установленому законом порядку, в т. ч. шляхом подачі позову до суду. Нарешті, вирішення питання про набуття статусу суб'єктів корпоративних правовідносин здійснюється учасниками цивільного обороту у добровільному порядку, що є проявом цивільно-правового принципу диспозитивності. Таким чином, немає жодних сумнівів щодо юридичної рівності суб'єктів корпоративних правовідносин. Отже, відносин влади та підпорядкування у корпоративних відносинах не існує.

Учасники корпоративних правовідносин мають автономію волі та волевиявлення та можуть здійснювати суб'єктивні права на власний розсуд. Автономія волі суб'єктів означає, що вони самі встановлюють напрями своєї діяльності, передбачають формування тих чи інших відносин, допускають обмеження свого волевиявлення в тих чи інших межах, беручи участь в актах погодження волевиявлення з іншими суб'єктами. Автономія учасників корпоративних відносин проявляється у свободі для кожного з них формувати свою волю на власний розсуд. Наприклад, у разі порушення суб'єктивного корпоративного права учасника (акціонера) саме він вирішує, подавати чи не подавати позов про відновлення або визнання порушеного права. Це рішення приймається самостійно, тобто незалежно від бажань чи прагнень інших учасників корпоративних відносин.

Вільне волевиявлення учасників цивільних правовідносин означає здатність особи як їх учасника вільно формувати власну волю¹. При цьому звертається увага й на особливість корпоративних відносин, яка полягає в тому, що їх учасники, як самостійні та незалежні суб'єкти цивільного права, наділені власною волею, набувають один щодо одного права корпоративної влади та приймають на себе один стосовно одного обов'язки корпоративного підпорядкування, причому обсяг і зміст цих прав та обов'язків визначаються законом, установчими документами корпорації та відповідними договорами². Суб'єкти самостійно обирають конкретну організаційну форму корпоративних відносин, допускають характерні для неї порядки реалізації економічних можливостей, поєднані з особливостями локально-го та індивідуального регулювання³.

Майнова самостійність учасників корпоративних відносин. Майнові відносини, що врегульовані цивільним правом, «у загальній формі можна визначити як суспільні відносини, які виникають у зв'язку з використанням різних майнових благ (природних ресурсів, речей, робіт, послуг, грошових коштів тощо)»⁴. Щодо корпоративних правових зв'язків зазначимо, що майнова самостійність їх учасників полягає у відокремленні майна корпорації від майна її учасників як суб'єктів цивільного обороту. Варто зазначити, що частки (акції) закріплюють права учасників (акціонерів), проте не на майно корпоративної організації, а є формою фіксації корпоративних прав, що надаються учасникам (акціонерам).

Ступінь вираження ініціативи як риси методу цивільно-правового регулювання в рамках корпоративних правових зв'язків харак-

¹ Довгерт А. С. Вклад профессора Н. С. Кузнецовой в развитие цивилистической доктрины в Украине. *Гражданское общество и развитие гражданского права* : сб. ст. к юбилею докт. юрид. наук, проф. Н. С. Кузнецовой / отв. ред. Р. А. Майданик и Е. В. Кохановская. Киев : Юридическая практика, 2014. С. 36.

² Козлова Н. В. Правосубъектность юридического лица. Москва : Статут, 2005. С. 158.

³ Пахомова Н. Н. Основы теории корпоративных отношений (правовой аспект) : монография. Екатеринбург : Налоги и финансовое право, 2004. С. 57–58.

⁴ *Гражданское право России: Общая часть. Курс лекций* / отв. ред. О. Н. Садилов. Москва : Юристъ, 2001. С. 22.

теризується наступним: оскільки юридична особа – правова фікція, то й у регламентації відносин, що виникають у зв'язку з її створенням, допускаються різного роду фіктивні конструкції. Головна з них – що юридична особа презюмується законом «самостійним» власником, що одночасно означає можливість «ініціативної» реалізації ним права власності¹. За загальним правилом корпорація як власник належного їй майна самостійно розпоряджається ним, а учасники (акціонери), у свою чергу, на власний розсуд здійснюють правочини з належними їм частками (акціями), якщо законодавство не містить яких-небудь обмежень. Особливістю наведеного є те, що воля самої корпоративної організації формується не особисто, а її учасниками (акціонерами) через ухвалення рішень на загальних зборах. Такий взаємозв'язок прав учасників корпоративних відносин, на думку І. В. Спасибо-Фатєєвої, дозволяє стверджувати про суміщення товариством розсіченого права власності на капітал-власність і капітал-функцію та закріплення за учасниками (акціонерами) права на абстрактний капітал². Наведена позиція отримала розвиток у наукових працях О. В. Головатенко³.

Корпоративні права, що складають зміст корпоративних правовідносин, можуть бути захищені специфічними цивільно-правовими (корпоративними) способами захисту. Специфіка захисту корпоративних прав полягає в тому, що в багатьох випадках право учасника (акціонера) у результаті звернення його до суду не відновлюється, як то часто буває із суб'єктивними цивільними правами, оскільки немає чого відновлювати. Наприклад, враховуючи підстави, що послуговували зверненню до суду, навряд чи можна ставити питання про відновлення права на інформацію чи про участь особи у загальних зборах, які вже відбулися.

¹ Пахомова Н. Н. Основы теории корпоративных отношений (правовой аспект) : монография. Екатеринбург : Налоги и финансовое право, 2004. С. 71.

² Корпоративне управління : монографія / І. Спасибо-Фатєєва, О. Кібенко, В. Борисова ; за ред. проф. І. Спасибо-Фатєєвої. Харків : Право, 2007. С. 205.

³ Головатенко О. В. Правове регулювання відносин власності в акціонерних відносинах : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2011.

Законодавство та внутрішні акти товариств передбачають низку способів захисту порушеного (оспорюваного, невизнаного) суб'єктивного корпоративного права та/або інтересу, які не містяться у ст. 16 ЦК України або ст. 20 ГК України. Наприклад, відповідно до ст. 47 Закону України «Про акціонерні товариства» акціонерам, які спільно володіють 10 і більше відсотками простих акцій, надається можливість вимагати від наглядової ради скликання загальних зборів товариства. У разі невчинення відповідних дій, відповідно до ч. 6 вказаної статті, такі збори можуть бути скликані самими акціонерами, які цього вимагають. Такі дії є одним із корпоративних способів захисту корпоративного інтересу акціонера – брати участь в управлінні АТ.

Наведене дозволяє зауважити про те, що можна дискутувати про ознаки та зміст корпоративних правовідносин, їх майнову або немайнову природу, але піддавати сумніву їх цивільно-правовий характер немає жодних підстав.

Проте чітке з'ясування цивільно-правової природи корпоративних правовідносин не є можливим за відсутності визначення позиції законодавця, який на сьогодні не закріплює корпоративні відносини як особливий, новий вид цивільних відносин. Наведене зумовило декілька підходів до розуміння цивілістичної сутності таких правових зв'язків.

Перша група дослідників, вочевидь, найбільш значна за кількістю авторів, виділяє корпоративні відносини в особливий вид правовідносин (В. І. Борисова¹, В. С. Єм², В. Г. Жорнокуй³, Д. В. Ломакін⁴, Н. В. Козлова⁵,

¹ Борисова В. І. До чинників, що характеризують цивільне право України як галузь приватного права. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 2. С. 110–111.

² Гражданское право: в 4 т. Т. I: Общая часть : учеб. / отв. ред. проф. Е. А. Суханов. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Волтерс Клувер, 2004. С. 134–135 (автор главы – В. С. Єм).

³ Жорнокуй В. Г. Корпоративні відносини як складова предмету цивільного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 9. С. 19–22.

⁴ Ломакін Д. В. Акционерное правоотношение. Москва : Спарк, 1997. С. 7, 27–29.

⁵ Козлова Н. В. Понятие и сущность юридического лица: Очерки истории и теории : учеб. пособ. / науч. ред. : В. С. Єм. Москва : Статут, 2003. С. 244–245; Козлова Н. В. Правосубъектность юридического лица. Москва : Статут, 2005. С. 110–115.

П. В. Степанов¹, І. С. Шиткіна², Г. В. Цепов³ та ін.). У традиційному поділі правовідносин на речові та зобов'язальні корпоративні права і відповідна їм група правовідносин не знаходять місця, залишаючись у такому випадку деяким третім видом, іноді наближуючись до зобов'язальних відносин, але все ж таки не ототожнюючись з ними. При тому, що концепції вказаних авторів різняться у деталях, всіх їх об'єднує один і той же методологічний підхід: прагнення з'ясувати сутність корпоративних відносин, вписати отримані теоретичні конструкції в існуючу догму цивільного права і застосувати порівняно нове правове утворення, яким є корпоративне право, з традиційною антиномією речових і зобов'язальних прав.

Правники другої групи, досить нечисленної, мають інший методологічний підхід: не відокремлювати і відособлювати, а порівнювати і знаходити спільне, мається на увазі віднесення корпоративних відносин до однієї з уже визнаних груп – речових або зобов'язальних відносин (В. В. Прохоренко⁴, В. К. Сперанський⁵, Д. І. Степанов⁶ та ін.).

Нарешті, серед великої кількості публікацій з проблем корпоративного права можна досить умовно виокремити ще одну групу дослідників, які обходять антиномію право (правовідносини) «речове – зобов'язальне», не роблячи спроби ні підвести під одну з вказаних груп корпоративні відносини, ні виділити їх у дещо самостійне,

¹ Степанов П. В. Корпоративные отношения в коммерческих организациях как составная часть предмета гражданского права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. Москва, 1999. С. 9, 80.

² Корпоративное право : учеб. для студентов вузов, обучающихся по направлению «Юриспруденция» / отв. ред. И. С. Шиткина. Москва : Волтерс Клувер, 2007. С. 29 (автор розділу – І. С. Шиткіна).

³ Цепов Г. В. Акционерное общество: теория и практика : учеб. пособ. Москва : Велби; Проспект, 2006. С. 91.

⁴ Прохоренко В. В. Обязательства, возникающие из участия в образовании имущества юридического лица (партисипативные обязательства). *Проблемы теории гражданского права*. Вып. 2. Институт частного права. Москва, 2006. С. 130–131.

⁵ Сперанский В. К. Именные эмиссионные ценные бумаги в системе корпоративного и акционерного правоотношений : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Кубанский гос. аграрный ун-т. Краснодар, 2005. С. 51.

⁶ Степанов Д. И. От субъекта ответственности к природе корпоративных отношений. *Вестник Высшего арбитражного суда Российской Федерации*. 2009. № 1. С. 62.

Наукове видання

КОРПОРАТИВНІ ПРАВОВІДНОСИНИ

Монографія

Підписано до друку з оригінал-макета 04.01.2021.
Формат 60×84 ¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 14,4. Обл.-вид. арк. 10. Вид. № 21-01-05.
Тираж 300 прим.

Видавництво «ЕКУС»
Україна, 61057, Харків, вул. Дарвіна, 19
Тел. (+38067) 928-2209
E-mail: ecusgroup@gmail.com

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 6841 від 11.07.2019 р.

Віддруковано ТОВ «ПЕТ» згідно з наданим оригінал-макетом
Св. ДК № 6847 від 19.07.2019 р.
61024, м. Харків, вул. Максиміліанівська, 17